

A pénz bősége Csíkban

„[...] mint régebben, mikor még ha birtokát elárverézték is, végső menedékkül megmaradt a közöshöz való jogosultsága. Ha keresményéből egy pár marhat tudott szerezni, a közös erdő és legelő használatában újra lábrakapott.”

/Bartalis Ágost, 1901./

Érdeklődéssel vizsgálhatjuk *Dr. Endes Miklós* jogász, egykori kúriai bíró *Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig* c., 1938-ban megjelent munkájának erdészeti- és faipartörténeti anyagát, hiszen egy olyan vidék nagymonográfiája áll előttünk, melynek területét a múlt század végén 47 %-ban erdő borította - ennek majdnem fele az 54 közbirtokosságé volt 1936-ban is -, az egy lakosra eső erdőterület (4,02 k.hold) pedig szintén rendkívül magas volt és ma is az.

A jelentős helytörténeti munka szerzője - a szék történetében számottevő szerepet játszó család leszármazottja - hosszú évtizedeken át foglalkozott szülőföldje történetével, és közölt kutatásai eredményeiből. Ezek közül említésre méltó az 1903-ban megjelent *Donatio a Székelyföldön* c. erdészettörténeti jelentőséggel is bíró dolgozata is. (→ Székely felkelés. 1595-1596, Bk., 1979. Jakó Zsigmond tanulmánya.)

Endes idézett nagymonográfiájában behatóan tárgyalta *a megye közvagyonának történetét*, éspedig az alábbi csoportosításban:

I. Közbirtokosságok, II. Revendikált havasok és Csíki Magánjavak, III. Negyedfelmegye, IV. Szentpéter-egyházmegye erdeje, és V. Borszéki közbirtokosság. Ezek közül fejezetünkben ismét rátérünk közbirtokosságaink első világháború utáni elszegényedésének okaira, a csíki közerdők (közbirtokosságok, Csíki Magánjavak) faállományának eladásából származó *pénzbőségre* - innen a fejezet címe is -, és, mint erdészettörténetünk egyik sajátos közhavasával, a *Negyedfelmegye* közbirtokával is foglalkozunk.

Endes könyvében abban a vitában, mely a közös erdők községi vagy közbirtokossági jellegét igyekezett eldönteni, az olvasót tárgyilagosan tájékoztatta. Közölte ugyanis *Csík vármegye 1890. okt. 30-án kelt, a legelőkre és erdőkre vonatkozó „közbirtokosság-ellenes” feliratát*. (Ezt a képviselőházhoz és egyes minisztériumokhoz intézett fölterjesztést *Vitos Mózes* is bevette a „*Csík megyei Füzetek*”-be.)

Az idézett felirat a közerdők községi jellege mellett érvelve, az *arányosítás* jogosultságát támadta. Az ennek végrehajtása során jelentkezett törvénytelen-

ségek - pl. Csíkszentimrén 1889-ben, melyről *Nagy Benedek* értekezett az *Acta Hargitiensia*, Csíkszereda 1980. 97-106. oldalain - orvoslása, illetve megelőzése érdekében, a fölterjesztés szövegezői kérték „az erdők és erdei közös legelői *községi közvagyon* természetének elismerését, örök feloszthatatlanságának kimondását, az abból folyó jövedelemnek a községi háztartásra való fordítását” /Endes i.m., 379./.

A feliratban a javaslat indoklásaként megemlítették, hogy az *arányosítás* már egyszer megtörtént: „[...] már az első szerzés alkalmával az egyes vagy a család a közhelyekből kikapta a részét s nagy jogtalanság volna most azokhoz újra társnak erőszakolni s éppen földesúri jogon részesíteni” /uo. 378./ (Ezt az indokot Böződi György „Székely bánja”-ban magáévá tette és részletesen ki is fejtette.)

Az *arányosítás* elvét annyiban tartotta fenn: „, hogy kinek-kinek *birtokarányában* házi szükségletéhez és a használat alatti erdők mérvéhez képest a közigazgatási hatóság által jóváhagyott tőárban a szükséges famennyiség kiadassék [...]” /Vitos i.m. 519./.

Mielőtt választ igyekeznénk adni, hogy *Csikmegye felirata* az egyesek vagy a közösség érdekét szolgálta-e, szükségesnek tartjuk feleleveníteni *Bolyai Farkas*nak 1820-ban, az *erdők közös kezeléséről* vallott elveit: „Ha külön apróbb részek volnának, azokat egy egészszé kell tenni, azaz mindenik birtokos betéve mintegy társasági kasszába a maga részét, azon jogáról, hogy a magáét s maradékáét elpusztíthassa, mondjon le, oly tervvel, mely szerint mind a jelen s mind a jövőendő szüksége biztosíttassék s a helyett, hogy a gyümölcsfa levágattassék, évről-évre termése minél bőebben szedessék” /Bolyai Farkas Csonka erdészeti munkája, 1820. 11./.

Ennek az elvnek a betartása pedig feltételezi azt, hogy az *állam* olyan intézkedéseket hoz, mely mind az erdőbirtok-közösség, mind a résztulajdonosok érdekét védi.

Csikmegye felirata közösségi elveket hangoztatott, de a valóságban ezek csak akkor szolgálták volna a falu összlakosságának érdekeit, ha a *községesített erdők* jövedelméből többek között fedezték volna az egykori résztulajdonosok köz- és adóterheit, és - ami a legfontosabb - nagyon olcsó nyersanyag szolgáltatásával támogatták volna a házi faipart, hozzájárulva ezzel a falu közösségének megélhetéséhez. De azzal, hogy a községi erdők jövedelmét az első világháború után más kiadások fedezésére fordították (pl. a megye adminisztratív költségeinek kifizetésére) a „*közbirtokosság szerencsétlen fogalma*” (a felirat szavait idézve) volt az, amely a falu javára volt. (→ *Csikmegye erdőbirtokpolitikusa* c. fejezetet is.) (Itt jegyezzük meg, hogy az *Ósmarosszék közbirtok*nak megyei erdővé való válásával, jövedelme már ennek érdekeit - és nem az egykori tulajdonos falvakét szolgálta.)

A *Negyedfelmegye havasáról Orbán Balázs* is részletesen tájékoztatta olvasóit /II. k. 42-43./: „[...] *Negyedfél megye pedig azért*, mert azt 3 és fél egyházmegyét [egyházközséget] alkotó 7 falu bírta, névszerint Ménaság, Mindszent és Sz.-Lélek, Delne és Pálfalva, s végre a fél megyét alkotó Csobotfalva és Csomortány. [...] 1858-ban *községenként felosztották* a nevezett havasokat, kivéven a Moldvá-

ba folyó Szulcza vízén levő 20 fűrészmalmot, melyeket, hogy örökösen közösen használjanak és soha fel ne osszanak, változatlanul elhatározták.”

A *Negyedfelmegye rendtartása* 1620 körül való /EO I. 343./. Ebből kitűnik a vagyonközösség vezetői és egyes társadalmi rétegek tagjai számára nyújtott előny „a kaszálás rendiben”. „Az *havas* bírái és prókatori [szószólói] *ötöd* magukkal, lófő ember *negyed* magával, veres drabant és szabad székely *harmaddal*, az ős jobbágy *másod* magával, és ki nem örökös jobbágy *egyedül*” kaszálhatott. Feltételezhető, hogy a „hét község havasa”-nak erdőlése is ilyen arányban történt. (A későbbi használatról *Duka János* sok szeretettel megírt sorai - Népismereti Dolgozatok 1978. 190-191. - tájékoztatják a csíki múlt iránt érdeklődő olvasót.)

Endes könyvének erdészeti adatai és ismertetései között tallózva a *csíki tilalmas erdők*re vonatkozó alábbi megállapítását idézhetjük: „Csík erdeiben sok tüzelő és épületfa van, de a régi időkben szakadatlanul hordották, tilalmasokat csak 1856-ban hagytak meg” /uo. 465./. Mindez azonban csak általánosságban érvényes, mert az 1676-ban kelt *Csíkszenttamás falutörvénye* szerint: „Első, hogy a falu határja közös. *Tilalmas csere erdőköt* senki ne vágja [...]” /SzO VI. 358./. Mindez elszigetelt intézkedés lehetett, mely csak a tölgyest védte. A közeli erdők keményfahiányára mutat a falutörvénynek az a rendelkezése is, hogy a „külső falubeli kerekas embereket” eltiltották erdeik használatától.

Hasonlóan sokatmondóak Endesnek a *csíki pénzüzetekre* vonatkozó megállapításai is. Itt is éreztetve olvasóival azt, hogy a szülőföldjétől elválasztó „megszépitő messzeség” tényezőt igyekezett kiiktatni (→ „A fő aratás azonban a fa volt” c. fejezetet is.):

„Az 1901. évben Csíkban még csak 4 pénzüzet volt 300.000 korona alaptökével és nem sokkal több betéttel, ennél fogva a pénzüzeteknél 10 év alatt kilencmillió korona jelentkezett, *ami kétségtelenül a vasútvonal kiépítése folytán fellendült erdőipar gyümölcse volt*. A pénzüzetek nyeresége az 1910. évben 294.936 korona, vagyis az alaptökének 16,2 %-a volt. Az 1911 évben [...] a nyereség 1,8 millió alaptöke mellett 1.127.728 korona volt, ami 63,7 %-os nyereségnek felelt meg [...]. Szomorú megemlíteni, hogy a nagy nyereségből *jótekony és kulturális célra* [...] az 1911. évben a pénzüzetek mindössze összesen 1.215 koronát fordítottak” /uo. 479., 478./.

Endesnek az *erdőeladásokból* befolyt jövedelem célszerű felhasználására vonatkozó fejtegetései elvezetnek ahhoz a gondolathoz is, hogy a *Csíki Magánjavak* vagyonkomplexum - levéltári adatok szerint 1881-ben 70.739 k.hold és 1.587 négyszög öl területtel bírt - mennyiben felelt meg az alapszabályzatában lefektetett azon követelménynek, hogy „Csíkmegye területén a földművelés, kézmű, gyáripar, bányászat, kereskedelem és népoktatás” ügyét előre vigye. Endes helytörténetében erre a kérdésre megnyugtató választ nem adott. Kétségtelen, hogy az *erdőeladásokból befolyt jövedelmet* - a Csíkmegyei Füzetek adatai szerint csak a gyergyói erdőségekből 1889 és 1894 között 176.418,47 m³ faanyagot adtak el - az igazgató tanácsok nem fektették *stabil ipari létesítményekbe*, a szülőföldhöz hű műszaki-közgazdasági értelmiség kialakulásához

nyújtott ösztöndíjak száma is alacsony volt. Például Csíkvármegye Magánjavainak Igazgató Tanácsa Csíkszereda Sz. 666-1912. számú hirdetményéből az tűnik ki, hogy 2 erdőmérnök-hallgató és 2 erdőőri szakiskolai tanuló számára hirdettek ösztöndíjat.

Mi történt az erdőeladásokból befolyt pénzzel? - tette fel a kérdést az egykori sajtó is. „Csík vármegye az 1900-1913-ig terjedő 13 év alatt 25,15 millió koronát vett be erdő-eladásokból. Körülbelül ennek kétszerese, vagyis 42-45 millió korona volt az az összeg, amihez a lakosság az erdőkihasználás munkas és fuvardíj címén juttatta. Kétségtelenül megállapítható, hogy Csík vármegye e 13 esztendeje alatt mintegy hatvanmillió koronával gazdagodott a fellendült erdőipar folytán”, idézhetjük *Endes Miklós* sorait /uo. 480./. (A helyzetképet kiegészíti az a statisztikai adat is, hogy 1905-ben az *eladósodottság* erdélyi listavezetője Csík megye volt. Erről bővebben A fenyőfűrésztelep az erdők réme c. fejezetben.)

A „*produktív alapítások*”, a termelő befektetések szükségességének hangoztatása visszatérő gondolata volt a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara jelentéseinek is. „*Pénz van bőven és mégis a kivándorlás soha ekkora mértéket nem öltött, mint tavaly és tavalyelőtt [...]*” /1911. XI./, olvashatjuk egyik füzetében. Sajnos, a jóindulatú figyelmeztetés nem volt elégséges. A takarékos életforma nem volt vonzó, az iparosításhoz szükséges tőkét pedig a lakosság csak úgy tudta volna összehozni, ha nem nyúl az erdőeladásból befolyt pénzhez. Hogy ez miért volt így, arra a választ *Endes* maga adja meg: „... s alig volt csíki család, amelyből valaki ne ment volna máshová és lakhelyén mindenik kiküzdötte az érvényesülést” /uo. 496./. A „szellemi elit” elvándorlása pedig megbosszulta magát, nem volt, aki előrevivően hasson a nép gondolkodásmódjára, vagyis *stabil*, (biztos, állandó) *ipart* létesítsen.

„Lombok közt ily dínomdánom
Nem volt sohasem!
Ha nem jön a rokonságon
Kivül senki - tenger nép gyűl!
Hát még így, hogy anyyi rétrül
Jött sok idegen!”

/George Coşbuc: Erdei lakodalom. 1902.
Deák Tamás fordítása /

